

МИЛИЦА ПУРИЋ, Београд

ТУРИЗАМ — ЈЕДАН ОД ЧИНИЛАЦА РАСЛОЈАВАЊА ПАТРИЈАРХАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

(на примеру Улциња)

Предмет овога рада је деловање туризма на процес промена које се одвијају у патријархалној заједници.

Туризам, као специфичан облик миграције, поред економске има и друштвену функцију: туриста има и улогу посредника између глобалног друштва и подсистема. Ова функција је, као и врста информација које се преносе, ненаменска и дисконтинуирана, а у великој мери зависна од врсте контакта који се остварује.¹ У нашим испитивањима ограничили смо се на „домаћи туризам” (смештај туриста у домаћинствима) као најнепосреднији облик комуницирања у коме учествује цела заједница.

Појаву смо испитивали у Улцињу,² у две различите етничке средине, албанској и црногорској, код којих се патријархална традиција или поједини њени елементи још увек одржавају. Наша претходна истраживања етногенезе и етничких процеса у Улцињу показала су да је етничка ситуација сложенија од поменуте дихотомне и да постоје међу собом релативно изоловане, локалне етничке и социјалне групе.³ Појава локалних група карактеристична је за становништво албанског матерњег језика, које је, с обзиром на разнородно етничко порекло, религијску традицију и социјални статус, као целина веома нехомогено. Тако се у

¹ Види: Ђурић В., *Иновације у друштву*, Градина 1975, IV поглавље.

² Аутор овог саопштења имао је прилику да од 1966. године непосредно упознаје Улцињане и њихов живот, а нарочито новије промене. Конкретна истраживања обављена су у више наврата 1973, 1974. и 1977. године. Резултати истраживања вршених 1973. и 1974. године изнети су у раду „Етнички процеси и неке антрополошке карактеристике становништва Улцињског поља“, 1976, (магистарски рад у рукопису).

³ Пурић М., *op. cit.*, 108—114.

оквиру албанског народа издвајају три групе: староседеоци — по верској традицији муслимани, новодосељено — по традицији муслиманско становништво и Малисори — католици. Црногорско становништво, иако пореклом из различитих племена Старе Црне Горе и Брда, као етничка супротност у односу на многобројније Албанце, твори јединствену заједницу.

ЛОКАЛНЕ ГРУПЕ И ОДНОСИ

Појава етничке затворености карактеристична је за становништво Улциња. Она се испољава како на нивоу народа тако и на нивоу религијских и социјалних група, а исказује се у територијалном груписању, ендогамији, нијансираним међуљудским контактима и етничким стереотипима.

Територијално груписање становништва по појединим деловима града и околине показује одређену кохезиону способност, доприноси осећају целине и чува свест о заједништву групе. Унутар сваке територијалне целине јављају се даља груписања по родовима, настала најчешће постепеним развијањем рода, али и сукцесивно, досељавањем братственичких породица из матице. Тиме је још више потенцирана сродничка структура ових територијалних група.

У остваривању контакта међу групама велику улогу играју и етнички стереотипи засновани на традиционалном схватању о властитој групи — са позитивним вредностима и о другим, туђим групама — са негативним вредностима. За разлику од сродничких, односи између несродничких група истих или различитих насеља, могу бити коректни, па чак и сасвим добри, али никада исувише срдачни, а понекад су прожети суревњивошћу. У суштини ти су односи са традицијског становишта економски немотивисани, а социјално чак непожељни, јер би можда умањили чврстину одређене групе. За разлику од односа на групном нивоу, односи на индивидуалном нивоу могу бити и веома пријатељски — поготову између староседелаца Албанаца и Црногораца. Ови односи често су потврђени кумствима или побратимствима и могу бити присни, али само у оној мери која не нарушава интегритет групе.

Етничку затвореност потврдила је и анализа склопљених брачних веза које су ендогамне у оквиру сваке од поменутих група. Успостављање брачних веза шира заједница строго контролише, при чему је религијска традиција бар исто толико значајна као и етничко порекло. Тако се ступа у брак искључиво са партнером исте конфесионалне, етничке, па и социјалне групе, рођеним у самом насељу или у матици. Појава хетероетничких бракова карактеристична је за последњих петнаестак година, али су и ти бракови конфесионално и регионално условљени. Тако смо у претходном, посебном истраживању мешовитих бракова утврдили да је 1971. године у Улцињу 6,7% бракова било етнички хетерогено, али и то да ни у једном случају овакав брак није био склопљен међу брачним друговима од којих су обоје рођени у Улцињу или околини.⁴

⁴ Исто, 99, 102.

Овакви односи резултат су дуготрајног и упорног чувања традиционално патријархалних елемената, норми, схватања и менталитета, који су у оваквој више етничкој, вишејезичној и у културно-економском погледу доскора неразвијеној средини показали изразиту виталност.

С друге стране, Улцињ, који је 1954. године постао општински центар, пре петнаестак година је почео, пре свега захваљујући процвату туризма, интензивно да се развија. Последице наглог економског развоја су многобројне и огледају се у демографским променама, омасовљењу основног образовања, друштвено-економској диференцијацији и др.

Међутим, процес развоја заједнице започет друштвено-економским преображајем дуготрајан је и посебно се споро одвија у сфери људске свести, схватања и понашања.⁵ На пример, чак и школовање и запосленост жена изван домаћинства, што би требало да буде један од узрока мењања односа у патријархалној заједници, нису битно утицали на однос према жени. Жена се и даље традиционално схвата. Тако је у Улцињу, и поред битних економских промена, успостављена равнотежа односа патријархалних схватања и понашања са тенденцијама друштвеног развоја, односно ново је прихватано у оној мери у којој је патријархално друштво било мотивисано. У таквој друштвеној атмосфери коегзистенције традиционализма и савремености још увек није постојала тежња за излажењем изван уских територијалних кругова у оквиру којих су задовољаване скоро све потребе.

ДОМАЋИ ТУРИЗАМ У УЛЦИЊУ КАО СПЕЦИФИЧНА ДЕЛАТНОСТ

Масовно прихватање туризма, а посебно домаћег туризма, карактеристично је за све етничке заједнице тек десетак последњих година. Домаћи туризам, односно приватни смештај туриста у домаћинствима, постојао је и раније у Улцињу, али као делатност појединаца. Масовници су, као додатним занимањем, овим домаћим туризмом прво почели да се баве Црногорци, који су, као претежни носиоци друштвено-економских иновација у непосредном послератном периоду, били и традиционално мање затворени. Будући да су по пореклу нехомогенија заједница, њихова везаност за традицију знатно је слабија.

Домаћим туризмом је убрзо почело да се бави и новије досељено албанско-муслиманско становништво. Иако у бити веома традиционални и везани за матицу, где су по правилу и после иселјавања задржавали своја имања, одржавали сродничке односе и склапали брачне везе, сама чињеница да су променили место боравка приморавала их је и на другачије начине привређивања, те су лакше прихватили идеју бављења домаћим туризмом.

Најтеже су нову делатност прихватили Малисори-католици и староседеоци Албанци-муслимани. И једни и други су живели у својим компактним срединама, немотивисани да мењају начин привређивања. При-

⁵ Kroeber A. L., *Anthropology*, New York 1948, 522.

вучени могућношћу зараде и угледајући се на остале, Малисори су у прво време почели да напуштају своја села поред Бојане и Велике плаже и граде куће на периферији Улциња. Схвативши, међутим, да је положај њихових села у односу на центар туризма — Велику плажу — далеко повољнији, они су се поново, пре неколико година, оријентисали ка селима.

Улцињски староседеоци, Албанци-муслимани су претежни носиоци патријархалних схватања и односа. У њиховим заједницама поштовао се ауторитет оца, чувао углед породице и женска част, те се и поред слабијег економског стања тешко одлучивало да се у сопствено, најчешће задружно домаћинство прими странац. Ипак, последњих година, осећајући се економски угроженим, а делимично услед смене генерација, у потпуности су и они прихватили идеју бављења домаћим туризмом.

Домаћи туризам у Улцињу јавља се у доста неразвијеној форми: домаћи туриста се прима на начин сличан ономе на који је у традиционалном друштву приман гост,⁶ те се тако и назива — „мусафир“, односно „гост“.⁷

У Улцињу је странац непознат човек коме се жене на улици уклањају с пута, с ким не ступају у разговор, а ако то чине — онда у присуству и уз дозволу свекрве, мужа или неког од рођака. Не позива се у кућу. Међутим, оног момента када уђе у кућу, он постаје гост. Госта зову по имену, са њим се шале, води се рачуна о његовим жељама и потребама, чува се његова имовина, пред госта се износи све најбоље. После кратког времена ствара се интимнији однос, гост престаје да се прима као туђинац и, поготову ако га сматрају достојним поштовања, склапа се пријатељски однос, тако да је општа појава да годинама код истог домаћина летују исте породице.

Иако је мотив примања гостију економски, приликом наплаћивања домаћини осећају извесну нелагодност. Због тога наплату и све послове око издавања соба врше жене, привидно без икаквог учешћа мушкарца — домаћина. Старији људи, обично они чије породице поседују друштвени углед, често не дозвољавају укућанима да се баве овом делатношћу, а уколико се одлуче — радије прихватају породице него појединца.

ТУРИЗАМ КАО ЧИНИЛАЦ ПРОМЕНА

Сучељавање сујројносџи. — Уопштено речено, деловање туризма као специфичног занимања и облика понашања у коме непосредно учествује локална заједница свим својим структурама, а посебно породицом као основним језгром, показује под појачаним светлом процес разграђивања и преображавања традицијске културе. Присуство гостију, које траје два, па и три месеца годишње, деловало је на патријархални систем попут варнице која је разбуктала процес раслојавања, јавивши се у вре-

⁶ Јелић М. И., *Посџанак и разлој вршења џосџојримсџива*, Цетиње 1931, 4—5.

⁷ У другим приморским градовима туристу називају „странац“ — у Северном и Средњем приморју „фурешт“ или „фурест“, а у Петровцу „гост“.

ме када су већ друштвено-економским прогресом створени општи предуслови, поготово експанзијом школовања становништва оба пола и успостављањем нових социјалистичких друштвених односа и вредности.

Близак и непосредан контакт госта и домаћина утиче пре свега на појачање комуникација са „дивилзацијским друштвом”, што је директно нарушило традицијску хомогенизацију, с обзиром на чињеницу да је искључен елемент изолованости као битан фактор одржања.

Патријархално друштво, по самој природи својих компоненти, није покретно. Код Улцијана је познавање шире околине веома слабо: мало је ко од информатора могао да наброји сва имена села на подручју од десет километара око града, иако су ловом, риболовом и другим делатностима упућени на околину. Само кретање и карактер контакта условљени су нормативима традиционалног друштва, и као такви строго су регулисани. Одвијају се у уском кругу свог насеља, групе и родбинских веза (изузетак чине малобројни поморци, студенти и друштвени радници), и зависни су од пола и узраста. Међутим, једном прихваћена присутност госта омогућила је слободнији, непосреднији контакт свим члановима породице домаћина, те, будући друштвено оправдан, не подлеже иначе уобичајеним нормама, па је и мање контролисан. Овакав став се у извесној мери шири и ван односа са „својим гостима” и обухвата туристе уопште, што је довело до формирања амбивалентног понашања.

Понашање у групи, односно заједници, регулисано је општеприхваћеним и важећим патријархалним нормама, док ван ње није подвргнуто контроли. Скоро је стихијско. Овакви ставови су карактеристични за целу заједницу. Израженији су на нивоу породице, а далеко израженији на индивидуалном нивоу. Као такви они су променљиви, нестабилни и јављају се у великом броју варијанти.

Промене у патријархалној заједници се огледају и у буђењу савременијих друштвено-економских аспирација, промени понашања младих у односу на ауторитет оца-старешине породице, појави мешовитих бракова између туриста и Улцијана, савременијим схватањима млађе генерације, као и израженијој индивидуалности појединца. Како патријархалност подразумева доминацију мушкарца одређеним системом хијерархије тако се и промене дешавају у зависности од пола и узраста: другачије су у мушкараца него у жена, као што се разликују и од генерације до генерације. При томе је веома тешко издвојити непосредно деловање туриста од утицаја општег друштвеног развоја. Ови утицаји се често преклапају и имају узрочно-последични карактер.

Утицај њрисусџва гостџију на њородичне амбиџије и односе. — Једна од таквих промена јесте буђење различитих економских и друштвених амбиџија. Исказују се у тежњи да се деџи пружи образовање више од средњег. Гост је при том важан извор информација када је у питању избор и реализација будућег позива детета. Родитељ се далеко лакше одлучује да дете, поготову женско, пошаље на студије у други град уколико има некога ко ће да се стара о њему. У недостатку родбине родитељи се ослањају на госта-пријатеља, чиме се ствара дуготрајан реци-

прочан однос. При томе је важно напоменути да је утицај госта на одређење детета изразитији у Црногораца који будући позив деце чешће препуштају њима самима или га бирају према друштвеном престижу, док албанско становништво у већој мери оријентише своју децу на занимања која су потребна Улцињу.

Улцињани, поред по традицији друштвено угледних породица, цене и економску снагу породице, одскора и без обзира на то да ли је „скоројевећка“ или не. Економско стање као одраз способности породице цени се по броју кућа које породица поседује. Кућа, која иначе у нашем народу игра важну улогу у друштвеном престижу, за Улцињане, развојем туризма, постаје још битнија као корисна и перспективна инвестиција.

Економска оправданост подизања кућа утиче на процес издвајања инокосних породица из задруга, што доводи и до промена у породичним односима. Тако је савремена породица у Улцињу претежно инокосна,⁸ али по правилу у економском и друштвеном погледу задржава карактеристике породичне задруге. Млади брачни пар се најчешће издваја од родитеља и формира ново домаћинство непосредно по ступању у брак. Али, земљу на којој се кућа гради дају родитељи. Тако се нова кућа подиже у непосредној близини мужевљевих родитеља. Ово издвајање је са социјалног становишта само формално. Центар окупљања у свакодневном животу остаје очева кућа. Истовремено, од синова се очекује да учествују у даљим заједничким породичним инвестицијама, при чему се тежи да (као и у задружним породицама) одлучује отац, чак и у случају када он даље не улаже средства.

Такав паралелан однос самосталности и заједништва основни је извор сукоба, који често доводе и до болних прекида односа, па и свих комуникација.

Сукоби најчешће настају са једним од синова (поготову ако је запослен) изузетно са свима. При томе је значајно да је карактеристичнији сукоб свекра са снајом од сукоба свекрве и снаје.⁹ Последице сукоба су често формирање савеза оца са осталим синовима, или браће између себе. Очеви савезници прихватају и очеве идеје, са којима се интимно по правилу не слажу, али при том истичу значај очевог ауторитета, дужну послушност сина и снаје и сл. Односи сукоба своју кулминацију достижу у периодима пред почетак туристичке сезоне, најчешће око поделе послова, као и по њеном завршетку, но тада око поделе и даљег инвестирања стеченог новца. У време сезоне, када туристи бораве у кући, привидно влада примирје, како због обима послова тако и због сталне присутности гостију. Истовремено, индивидуалистичке реакције су у то време најизразитије. Овакве сукобе и млађи и старији сматрају срамотом, те их крију и од рода, а поготову од странаца.

Неслагање оца и синова карактеристичније је за муслиманско становништво, јер су схватања оца традиционалнија него у црногорским породицама. Тако, на пример, у једној староградској муслиманској по-

⁸ Домаћинства по попису из 1971. године у 91,1% случајева броје један до седам чланова, Пурић М., *op. cit.*, 331.

⁹ Упореди: Erlich S. V., *Porodica u transformaciji*, Напријед 1964, 74.

родици, организованој на принципу задруге, ожењени синови су желели да у оквиру куће отворе кафану. Отац, иначе веома гостољубив, успротивио се, јер: такав посао није одговарао његовом друштвеном угледу, у том случају морао би да служи алкохолна пића која он у кући због верских прописа није држао, а и због тога што је имао три одрасле унукe којима је предстојала удаја. Отац је имао преко седамдесет година и његов углед је до тада био неприкосновен, одлучивао је у име својих ожењених синова о свему, па и о њиховој деци. Синови су тражили деобу, али отац није пристао. По очевој смрти синови су остали да живе заједно. Нису отворили кафану, али су почели да издају себе.

Ауторитет мушкарца. — Уопштено, сукоби у муслиманским породицама ретко се завршавају прекидањем односа и формални односи се углавном одржавају. Однос сина према оцу у Улцињу је, без обзира на то о којој је етничкој заједници реч, формално задржао традиционални облик: синови пуше и пију пред оцем једино ако он то дозвољава, иначе се осећају нелагодно и то избегавају. Са оцем се не шале, однос је уздржан, формалан, поготову пред странцима. У друштву му указују поштовање, не прекидају га док говори, а сами у његовом друштву ретко ступају у разговор итд. Измењен однос синова према оцу је један од првих показатеља да је настао поремећај у патријархалном систему, јер жена, кћерке и мала деца оцу много дуже указују поштовање.¹⁰

Док су са једне стране изражени сукоби између оца и сина, свекра и снаје (поготову када су у питању млађи брачни парови), однос жене према мужу или кћерке према оцу, као и однос свекрве и снаје, привидно се не разликује од традиционалног, а уколико је различит, наилази на општу осуду средине и као такав се не толерише.

Ауторитет мужа у односу према жени исказује се пре свега у ограничењу њених контаката. Кретање жене, поготову муслиманке, своди се на посете родбини, најближим суседима, одлазак у центар града ради куповине или продаје производа домаћинства (пољопривредне производе на пијаци не продају мушкарци, куповање се не сматра нечасним), а у новије време и ради посете лекару. Жена, сем ако иде у посету родбини, ретко излази сама. Један казивач, староседелац, по вери муслиман, стар око шездесет година, са поносом истиче да његова жена двадесет година није изашла изван зидина Старог града, односно да његова жена не иде на пијацу, да не ради и да је он као домаћин способан да задовољи све њене потребе, као и потребе домаћинства. Уколико се јави нужност за ширим контактима, отпор мушкараца је велики, чак и у оним породицама које су „напредне” и у којима је жена запослена. На тај начин жена је подређена ауторитету мушкарца — мужа или свекра.

С друге стране, присуство туриста у породици је прихваћена и дозвољена ситуација, те је жени омогућено сазнање о другачијој култури и предочен јој један други модел жене чије понашање посматра и фрагментарно прихвата.

¹⁰ Исто, 205.

Ни један други начин информисања није могао у тој мери да подстакне жену (иначе носиоца традицијске културе, која се по правилу одупире променама и техничким иновацијама)¹¹ да промени начин одевања или савременије опреме домаћинство, као што је то учинило присуство жене-госта у кући. Однос између жена, сличних по свакодневним проблемима али и свесних да припадају различитим заједницама, убрзо постаје присан. Жена је у Улцињу постала иницијатор промена, поготову када су у питању домаћинство или васпитање деце. Међутим, норма се крши уколико она о томе сама одлучује. Споља посматрано, као и много другде, ауторитет мушкарца мора да буде сачуван. Услед тога, с једне стране спутана нормама, формалним или стварним, а са друге прихватајући савремено према моделу гошће, традиционална жена је често у недоумици. Једна мајка из староградске муслиманске угледне породице, изразито патријархалних ставова, рекла је са поносом да је њена кћи, која је била под строгим контролом, којој су родитељи одабрали мужа, када се верила, почела да пије алкохол, што је мајка сматрала као знак еманципације.

Док гост-појединац пружа најчешће опште информације, породице гостију презентирају и своје узајамне односе, те врше и посебан утицај. Туристичка породица, истргнута из реалних животних ситуација, представља се патријархалној заједници и као њена супротност: идеализиран модел равноправности брачних другова, однос према деци, слободе индивидуалних схватања и неконвенционалног понашања (условљен већ самим мотивом доласка — одмор, рекреација, забава). Угледањем на овакав модел „савремене породице”, у оквиру млађе генерације издвојио се један број наизглед другачијих породица. Ове породице покушавају да одбаце све што је патријархално и, прихватајући туристичку породицу као пример цивилизованости, мењају и наглашавају пре свега свој изглед и економски статус, некритички прихватајући моду и технолошке иновације. У овим породицама типично је понашање жене. Она наглашава слободу и савременост својих ставова и вербално и начином облачења, украшавања. Амбициозна је у тежњи да својим понашањем што више истакне различитост од патријархалне жене, али поново под условом да муж то дозвољава. Јер у Улцињу развода брака скоро и нема, сматра се срамотом.

Овакви ставови достижу своју кулминацију у време туристичке сезоне, док су током године слабије изражени.

Стиајус младих у породици и амбивалентно понашање. — Однос према женској деци је, иако похађају школу, традиционално другачији него према синовима. Права сестре на слободу личности мања су него права млађе браће.¹² Она је ретко када жељено дете. Када говоре о деци, женску децу не помињу. На питање колико има деце, једна Албанка муслиманка је одговорила да има једно дете и седам „метли”. Кћи мора строго да води рачуна о свом понашању, јер се у њему огледа морал породице. Њено кретање је ограничено, а контакти контролисани. Она не сме да

¹¹ Кнежевић С., *Учешће жене у нашој народној култури*, 1969, у рукопису.

¹² Erlich S. V., *op. cit.*, 89.

буде виђена са младићем, поготову ако је он друге вере и народности. Када се задевојчи не сме да иде на јавну плажу (Црногорки се то не забрањује). Девојке у Старом граду спуштају се каткад настављеним лествицама низ стрме градске зидине како би се окупале, релативно заштићене од погледа света. Девојка не сме да ступа у пријатељске и друге односе без одобрења родитеља који, по правилу, одлучују о њеној удаји. Ако сама одабере мужа, па чак и у случају када одобрава њен избор, отац је повређен и тешка срца даје пристанак.

Сасвим је другачији однос према мушком детету. Већ само његово рођење (објављује се пуцњем) представља радостан догађај. Док је младић, његове обавезе према породици су мање, а слободе веће него што су слободе његових сестара. Тако, толерише се предбрачни однос сина са странкињама и гошћама (али не и са Улцињанкама). Мушкарац се слободно креће, одлази на игранке, на плажу (па и на нудистичку), у кафане. Уопште, младић прихвата начин понашања који види или мисли да види у туриста. Тек када се ожени — постављају му се одређени захтеви и норме.

Тако се у младића у највећој мери развија двоструки начин понашања — са и без норми — те су и њихови индивидуални ставови најизразитији рушилац патријархалне хомогенизације. Они чешће него девојке склапају мешовите бракове. Такве брачне везе најчешће настају из веза створених током лета. То су и бракови са странкињама: најчешће са Немацама, али и Италијанком, Румунком, Шпањолком, Швеђанком, Канађанком, Гркињом и др.¹³ По правилу, склапање бракова између Улцињана и других становника Југославије подређено је више верским него етничким традицијама.

ДИНАМИКА ПРОМЕНА

Информације које преноси туриста су, како смо споменули, временски дисконтинуиране а по садржини ненаменске, те је и њихово усвајање варијабилно не само на индивидуалном већ и групном нивоу. Тако је динамика прихватања „цивилизације туристе“ код сваке од испитиваних група различита.

Црногорска заједница, као најотворенија и најмобилнија, била је излагана утицајима глобалног друштва постепено, у дужем временском периоду. Због тога је „цивилизација туристе“ у овој заједници прихвата тана најкритичкије и била у најмањој мери директан узрок променама.

Слична је ситуација и са Малисорима — католицима, којима је племенска организација блиска прошлост, те чувају поверење у своју традицијску културу, мењајући је више у смислу технолошког прилагођавања. Најкасније суочени са „цивилизацијом туристе“ они, за сада, задржавају устаљене друштвене моделе.

Промене су углавном захватиле албанско муслиманско становништво, које је, друштвено затворено и спутано строгим нормама, у нај-

¹³ Пурић М., *op. cit.*, 100.

већој мери супротним нормама „цивилизације туристе”, нагло изложено њеном утицају. Новине су директно уношене у породицу, дакле у само језгро патријархалне културе. Карактеристично је трагање за новим друштвеним моделима, те се и прикупљају све врсте информација и често некритички прихватају, што је посебно уочљиво код новодосељеног становништва. Индивидуалистички начин понашања и амбивалентни ставови су у оквиру ове заједнице најчешћи. Овакве породице и индивидуе — које су по самој својој природи агресивне — лако се намећу средини у којој су зачети процеси промена, те су у извесној мери опасне по заједницу јер теже да је увуку у тзв. цивилизацијску револуцију, под којом се разуме „култура ниже врсте, први ступањ културе, грубе, материјалистичке у рђавом смислу речи”.¹⁴

Токови даљег развоја, с обзиром на чињеницу да је домаћи туризам новија појава, за сада су неизвесни и углавном зависе од снаге и даљег развоја друштвених, економских и културних односа у Улцињу као широј заједници. Несумњиво је да је туризам у Улцињу мењајући економске основе битно утицао и на друштвене компоненте, односе и ставове, пре свега на индивидуалном и породичном нивоу, чиме је остварен предуслов за отвореније и непосредније међугрупне односе и процесе.

Али, динамику промена и инфраструктурне односе свакако би требало испитивати у свакој од етничких заједница посебно, у дужем временском периоду, те овај рад не схватамо коначним, већ само као увод у проблем.

ВАЖНИЈА ЛИТЕРАТУРА

1. Барјактаровић М., *Промене у народном животу и менталитету наших људи, за последњих 20-так година*, ГЕМС II, Цетиње 1962.
2. Булатовић Љ., *Улцињ*, Ловћенски одјек, св. 1—6, Цетиње 1925.
3. Свјић Ј., *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje I i II* Београд 1966.
4. Ђурић В., *Иновације у друштву*, Градина 1975.
5. Ерлих В., *Породица у трансформацији*, Загреб 1964.
6. Фирст-Билић Р., *Обрасци, одлучивање и структура породичне моћи у савременој њивредној породици*, Социологија села 31—32, Загреб 1971, 169—184.
7. Јелић И., *Посијанак и развој вршења тосијоримсџа*, Цетиње 1931.
8. Јовићевић А., *Црногорско њриморје и Крајина*, СЕЗБ XXIII, Насеља 11, Београд 1922, 1—171.
9. Кнежевић С., *Учешће жене у нашој народној култури*, 1969. у рукопису,
10. Костић Ц., *Социологија села*, Београд 1969.
11. Kroeber A. L., *Anthropology*, New York, 1948.
12. Лукић Р., *Цивилизациона револуција на селу*, Социологија села 31—32, Загреб 1971, 141—145.
13. Лукић Р., *Социологија морала*, Београд 1974.

¹⁴ Лукић Р., *Цивилизациона револуција на селу*, Социологија села 31—32, Загреб 1971, 142.

14. Мијовић П., *Вјечно на Крајини*, Вирпазар, Бар, Улцињ, Цетиње — Београд 1974, 11—57.
15. Митровић М., *Природни и културни услови за развјатак Улциња*, ЕП — 10, Цетиње 1972, 5—17.
16. Пејовић Ђ., *Покушаји исушења Улцињској доља*, ИЗ XII/1—2, Титоград 1956, 157—164.
17. Пејовић Ђ., *Насељавање Бара и Улциња и начин реулисања односа на земљи (послије 1878. године)*, ИЗ XXVII/3—4, Титоград 1970, 307—336.
18. Пурић М., *Етнички процеси и неке антрополошке карактеристике сјановништва Улцињској доља*, 1976, у рукопису.
19. Вукмановић Ј., *Етнологиоко ироучавање савремених иромена у Улцињу*, ЕП — 10, Цетиње 1972, 19—20.

MILICA PURIĆ

TOURISM — ONE OF FACTORS OF STRATIFICATION OF PATRIARCHAL COMMUNITY

S u m m a r y

Tourism, as a specific form of migrations, besides the economical has its social function: the tourist has a role of mediator between the global society and subsystem. Since such function depends upon the type of contact which is achieved, in our investigations we limited ourselves to domestic tourism (accommodation of tourists in households) as the most direct form of communication in which local community participates with all its structures and especially with the family as basic nucleus.

The investigations were carried out in Ulcinj, in two different ethnic groups: Montenegrin and Albanian (in framework of which three local groups can be distinguished: natives — by tradition Moslems, newcomers — by tradition Moslem population and Albanians — Catholics). Patriarchal tradition or its individual fragments are still maintained in them.

Close and direct contact of the guest and host influences, before all, communication with the „civilizational society“ what was directly influencing the disintegration of traditional homogenization, since the element of isolation being the essential factor of its maintenance, is excluded. So the presence of guests, lasting two and three months per year influenced patriarchal system like a spark which flamed up the process of stratification occurring in time when the socio-economic progress has brought to general prerequisites, especially by expansion of schooling of population of both sexes and establishing of new socialistic social relationships and values.

The changes, before all, are reflected in waking of more contemporary socio-economic aspirations, then in behaviour of youngs in relation to the authority of father — head of the family, changed position of woman, occurrence of mixed marriages between the tourists and people from Ulcinj, more modern comprehensions and behaviours in scope of younger generation as well as in more expressed individuality of individuals. Ambivalent attitudes are characteristic both for individuals and individual families. Since the informations transmitted by tourist are discontinued in time and their content is not intended, their acception is variable not only on the individual but on a group level, so that the dynamics of acceptance of „civilization of tourist“ in every investigated group of Albanians and Montenegrins is different. However, tourism in Ulcinj has undoubtedly, changing the economic basis, significantly influenced the other social components, relations and attitudes; this way the prerequisites for more opened and more direct contacts among the groups were achieved.

